

یادبود شهید، اثر حسین شناور،
فلکه دوم خزانه بخارایی. مأخذ:
حجم های شهری، ۱۳۸۷، ۲۹.

مجسمه سازی در فضاهای شهری ایران

مهتاب پوراصغریان *

چکیده

مجسمه سازی شهری یک هنر پویای اجتماعی است که در صورت هدایت صحیح قابلیت پاسخ گویی به نیازها و منافع عمومی را دارد. قلمرو این هنر می تواند پهنه یک شهر باشد و در بر گیرنده اهداف متنوعی همچون زیبا سازی فضاهای شهری، کمک به انسجام و یکپارچگی عرصه های عمومی، کاستن از کشمکش ها و ناهنجاری های بصری، خوانایی شهری، بازخوانی فرهنگی رویدادها و ارتقا دانش عمومی افراد و غیره. توزیع مناسب احجام در مناطق شهری و هماهنگی با محیط در به کارگیری مناسب از موقعیت مکانی، اندازه و ابعاد اثر، شرایط طبیعی و توجه به شاخص ها و معیارهای مطلوب جلوه می نماید. امروزه به دلیل تغییر در شیوه زندگی و توسعه شهرها، کمبود فضاهایی که نقش تلطیفی و زیبا سازی را به عهده دارند سبب نزول کیفیت زندگی شده است. استفاده هدفمند و آگاهانه از مجسمه های شهری در کاهش مشکلات موجود تاثیرگذار بوده و می تواند به صورت یک روند تکاملی و مستمر تحقق پذیرد.

واژگان کلیدی

مجسمه سازی شهری، فضاهای عمومی، خوانایی شهری، به سازی بصری.

Email : mahtabpa@yahoo.com

* کارشناس ارشد نقاشی دانشگاه آزاد اسلامی
* این مقاله در راستای پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده در دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز با راهنمایی آقای دکتر حسین سلطانزاده نوشته شده است.

تصویر ۱- دوپرنده، حمید رضا حکیمی، پارک ایرانشهر، مأخذ: حجم های شهری، ۱۳۸۷، ۵۹

مقدمه

برخوردار شد. در این میان نصب بدون ضابطه آثار ضعیف و فاقد ارزش های لازم در سراسر شهرها نیز اثرات مخربی در فضاهای عمومی برجای گذاشت. در دهه هفتاد، همگام با راه اندازی مجدد رشته مجسمه سازی در دانشگاه تهران، ضعف های دوره های قبل آشکار شده و نهادهای شهری برای انتخاب آثار، سخت گیری های بیشتری را اعمال نمودند و این روند سبب پدید آمدن آثار ارزشمند تری شد. در سال ۱۳۸۷ با تشکیل انجمن مجسمه سازان مقوله مجسمه سازی شهری مورد توجه بیشتری قرار گرفت.

در یک نگاه کلی فضاهای شهری معاصر ایران، انباشتی از ساختمان ها و انسان ها هستند. تراکم سازه ها، ترافیک و ازدحام جمعیت به عنوان عوامل فرسایش دهنده موجب واکنش های روانی افراد و سردرگمی شده است. توجه روز افزون به هنرهای شهری، به ویژه مجسمه سازی ناشی از

استقرار احجام در فضاهای عمومی به دنبال سفر شاهان قاجار به غرب، در ایران متداول شد. نخستین مجسمه شهری ایران، پیکره «ناصرالدین شاه سوار بر اسب» است که توسط علی اکبر حجار، مجسمه ساز دربار ساخته و در میدان باغشاه نصب گردید. این پدیده جدید مانند سایر مظاهر برگرفته از غرب، به شدت مورد استقبال قرار گرفت و تا سال ها تکرار نمونه های مشابه آن ادامه داشت. بعد ها با ظهور مجسمه سازان حرفه ای که اغلب از شاگردان کمال الملک بودند، ساخت پیکره های مشاهیر ادب و سیاست در فضاهای شهری رایج شد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و آغاز جنگ تحمیلی، تمایل به نمایش عوارض ناشی از جنگ بر جامعه، از اولویت خاصی نسبت به سایر موارد تکنیکی مجسمه سازی

۱- میرزا علی اکبر مصور از دانش آموختگان دارالفنون بود که بعدها برای آموزش پیکره سازی به اروپا رفت.

تصویر ۳ - حضرت علی (ع)، اثر داریوش مختاری، بزرگراه امام علی، مأخذ: حجم های شهری، ۱۳۸۷، ۵

تصویر ۲- تقدیس ۲، اثر پرویز تناولی، پارک ایرانشهر
www.qoqnoos.com
مأخذ:

مجسمه سازی شهری

شهرها می توانند عرصه تجلی هنرهای متفاوتی باشند و گستره آن ها به آثار بسیاری امکان نمایش می دهد. هنرهای شهری در حوزه های گوناگونی از آثار معماری، بناهای یادمانی، تندیس ها، نقوش برجسته، دیوارنگاری ها (نقاشی)، نوشتاری، موزائیک کاری، کنده کاری، آب نماها، تابلوهای دیجیتال، عکس ها و غیره ارائه می شوند.

کاربری همگانی و دسترسی، از جمله شاخصه های فضای عمومی اند که تاثیر مستقیمی در شکل گیری نوع ویژه ای از پیکره سازی به نام مجسمه های شهری دارند.

از مهمترین مولفه های این مجسمه ها، امکان دیدار بیشتر و مخاطبین متنوع تر است. بنابراین عملکرد آفرینشی پیکره ساز، در پردازش صحیح محیط پیرامونش (با توجه به ساختار اجتماعی و بصری) و در نظر گرفتن کنش افراد (توجه به ساختار ذهنی و فرهنگی) و رسیدن به یک الگوی عملی نهایی کارآمد جلوه گر می شود. باید دید آیا هنرمند می تواند در جهت هدایت افکار جامعه و ارتقاء سطح عمومی فرهنگ آن موثر باشد؟ با اینکه در کشور ما در عرصه مجسمه سازی شهری، هنرمند در اغلب موارد به یک عامل اجرایی تبدیل شده و تصمیم گیری مدیران نهادهای شهری، برنامه ریزان و طراحان در خلق یک اثر حجمی دخیل می شود، اما مجسمه ساز در این موقعیت می تواند همچنان

پاسخ گویی به معضلات پدید آمده می باشد.

مجسمه های شهری عموماً نقش ترمیمی داشته و جبرانی برای محیط های فاقد روحیه و جاذبه اند و با ویژگی های خاص خویش افراد را به تجربه های دیداری متنوع دعوت می کنند. به دلیل آن که مجسمه سازی شهری فعالیتی هدفمند در جهت تحول فضاهای عمومی است، در آن روابط بین افراد و محیط مصنوع بررسی شده و به سوی شکل دهی دوباره شهرها حرکت می کند. اصولاً تلاش مجسمه سازی شهری دستیابی به مقاصد فراتر از لذت های بصری صرف، با طیف گسترده ای از تاثیر گذاری هاست. در این روند درک حسی مخاطب از یک فضای واقعی در زمانی کوتاه انجام می شود. پرکردن فاصله میان بیننده و اثر حجمی نیز در ابتدا از شناخت کامل منطقه مورد فعالیت و قبول این باور که فضای عمومی مجموعه ای مرتبط از اشیا و افراد است به دست می آید.

رفع تناقضات احتمالی بین مجسمه و محیط و دریافت مفهوم آن منوط به اجرایی اصولی با در نظر گرفتن کلیه جوانب فیزیکی، اجتماعی و کارکردی محیط است. در این مقاله به پرسش های زیر پاسخ داده شده است:

- ۱- بارزترین کارکرد مجسمه در فضاهای شهری چیست؟
- ۲- آیا به وسیله مجسمه ها می توان به محیطی مطلوب در عرصه های عمومی دست یافت؟

در ساخت حجمی شهر اثر می گذارد. به این ترتیب روند هوشمندانه اضافه نمودن احجام بایستی خصوصیات حجمی شهر را مبنای گسترش قرار دهد. (شانس، ۱۳۸۵، ۷)

مجسمه های شهری می توانند به عنوان کیفیتی هویت آفرین و ماندگار با افراد جامعه ارتباط برقرار کنند. حضور آن ها در میداين و پارک ها منجر به هم نشینی با زندگی روزمره انسان ها و تبدیل شدن به بخشی از حیات اجتماعی آن ها می شود. بنابراین باید تابع معیارها و قوانینی باشند که در ادامه به مهمترین آن ها اشاره می شود:

۱- توجه به کلیت و اجزاء یک مجسمه به منظور خوانایی بهتر

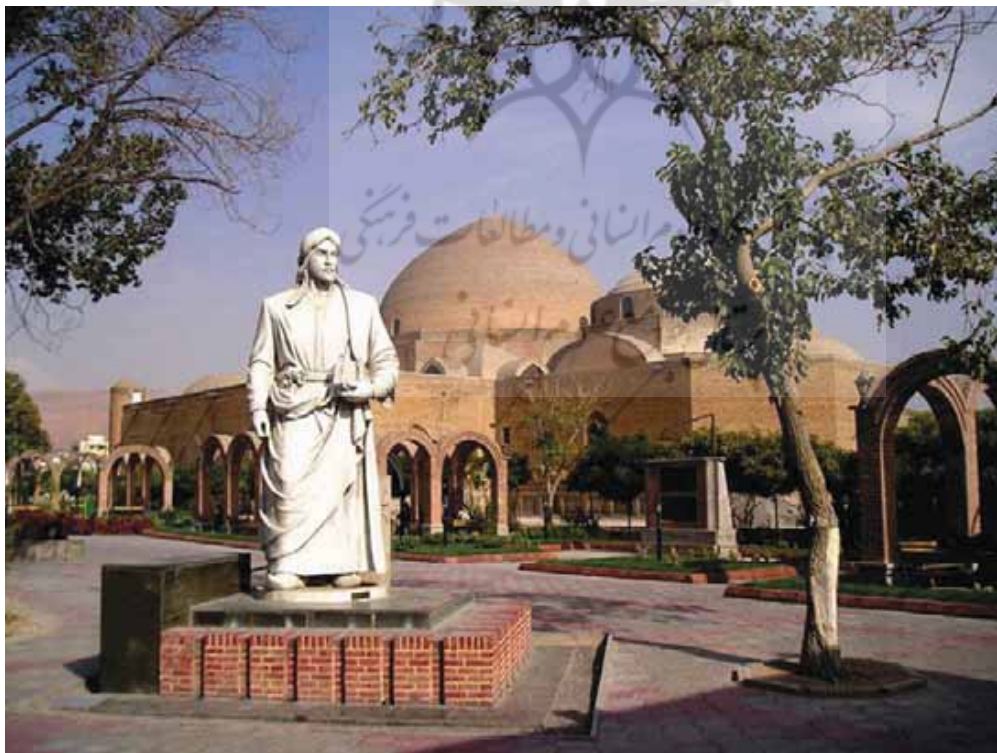
ساماندهی اصولی و هنری ساختار مجسمه و در اولویت قراردادن زیبایی بصری آن با استفاده صحیح از شکل، رنگ، بافت و تناسب، به تأثیرات دیرپا و توجه بیشتر مخاطبین خواهد انجامید. به عبارتی سازگاری بین شکل و عملکرد آن و در نظر گرفتن جنبه های بصری و محتوایی به صورت کلی و جزئی، تجربه مفید و خوشایندی را به دنبال خواهد داشت. (تصویر ۱)

۲- انطباق اثر با انکاره های مردمی

از مهم ترین معیارهای بررسی یک مجسمه شهری،

جایگاه محوری خویش را حفظ نموده با انتخاب درست عناصر و توجه به کلیه جنبه ها، پیکره ای تاثیر گذار در حوزه شهری بیافریند. زیرا در یک اثر حجمی مخاطب پیش از توجه به ابعاد، موضوع و مکان مجسمه، خصوصیات و شیوه های خلاقانه سازنده آن را درک می کند که البته این مهم با خودداری از محدود نمودن هنرمند در روش اجرا، بهتر تحقق می یابد.

امروزه شهرها آمیزه ای از تقابل و تعامل فضا و سازه ها هستند و برنامه ریزی های شهری باید در جهت کاهش تضاد های میان عناصر شهری حرکت کنند. در این عرصه مجسمه ساز با سنجش حساسیت های اجتماعی از طریق بررسی ایده آل های پیدا و پنهان مخاطبان به ساخت اثری درون زا و برخاسته از بطن جامعه می پردازد. از طرفی فضای آشفته ناشی از گسترش شهرها نیازمند عناصری است که علاوه بر کارکرد تزئینی و فرهنگی، نقش تلطیفی و جاذبه ای داشته باشند. اضافه نمودن احجام بر اساس نیازمندی های سیمای حجمی شهر یا محیط در حیطه عمل مجسمه سازی محیطی شهری است. لذا مجسمه محیطی شهری به هر گونه مجسمه اطلاق می شود که با مبنا قراردادن نیازمندی های حجمی، ساختار محیط و تبعیت از خصوصیات آن شکل گیرد و افزودن آن به محیط شهری عمدتاً با هدف تکمیل، تاکید، تقویت یا تعدیل فضای شهری صورت پذیرد. هر گونه حجمی که به ساخت شهری اضافه می شود به نوبه خود

تصویر ۱- خاقانی، پارک خاقانی، تبریز مأخذ: forum.persianuser.com

تصویر ۶- فرهاد و قفلپایش، اثر پرویز تناولی، تئاتر شهر
مأخذ: رضا درکناری

تصویر ۵- فردوسی، اثر ابوالحسن صدیقی، میدان فردوسی
۱۳۸۸

بسیار مهم است. می توان از طریق جمع آوری اطلاعات به امکانات و محدودیت های منطقه مورد فعالیت دست یافت و سپس با کاربرد دقیق از مواد مقاوم در ساخت مجسمه به نتیجه مطلوب رسید. این موارد می تواند شامل دما، رطوبت، شدت و زاویه تابش آفتاب و میزان آلودگی های شیمیایی و به طور کلی شرایط جوی، پایداری خاک ۲ و میزان شیب زمین شود.

۵- همخوانی با محیط

الف: توجه به نوع و ارتفاع بناهای مجاور
میزان موفقیت یا شکست در استقرار یک مجسمه شهری بستگی زیادی به مکان یابی، بررسی ساختار محیطی و موقعیت محوطه قرار گرفتن اثر دارد. تناسب پیکره با محیط اطراف در جهت کاهش تضادها و یا حفظ و هماهنگی یک ویژگی خاص معنا می یابد. موارد موجود در ظاهر بناهای اطراف مجسمه مانند شکل، ارتفاع، میزان فضای تلف شده خارج بنا، محیط باز، تراکم، پستی و بلندی اجزای تشکیل دهنده محوطه نقش تعیین کننده ای در شیوه طراحی مجسمه خواهد داشت.

ب: توجه به ارتفاع و نوع پوشش گیاهی

فضای سبز منطقه و سازگاری آن با انواع مختلف درخت ها، درختچه ها و نوع گیاهان هم می تواند در تصمیم گیری اولیه برای طراحی شکل، ابعاد و جنس پیکره دخیل باشد به صورتی که چشم انداز خوبی داشته و موانع گیاهی

قرار دادن آن در ظرفیت انتظارات فرهنگی جامعه است. زمانی که ما درگیر شکل دادن به فضای شهری هستیم، ناگزیر با محتوای اجتماعی آن کار می کنیم. (مدنی پور، ۱۳۷۹، ۱۵۱)
بنابراین اگر یک مجسمه شهری در جهتی منطبق با ارزش های اجتماعی نمود یابد، انگیزه توجه آن نیز به وجود می آید. حتی اگر این پدیده، صورت امروزی شده ای از الگوهای مقبول جامعه باشد مانند اجرای مضامین تاریخی- فرهنگی به شیوه ای کاملاً انتزاعی. (تصویر ۲)

۳- توجه به مکان نصب مجسمه

مکان نصب اثر گسترده وسیعی از فضاهای شهری را دربر می گیرد، از پارک ها، میداين، پیاده راه ها، فضاهای سبز کنار اتوبان ها گرفته تا محیط های خالی کنار ساختمان های دولتی، تجاری، ورزشی و غیره. مردم معمولاً فضاهای شهری را از طریق حرکت در درون آن تجربه می کنند. به همین علت لازم است نتایج این تجربه، چه سریع و چه کند مورد بررسی قرار گیرد. (بحرینی، ۱۳۷۷، ۲۱۳) و احجام باید بر اساس نوع حرکت و ارتباط گیری افراد با مکان نصب، طراحی و اجرا شوند. (تصویر ۳)

۴- توجه به شرایط اقلیمی و طبیعی در استحکام و پایداری اثر

در نظر گرفتن شرایط جوی، قرار داشتن در معرض باد، باران و عوامل فرسایشی در کارایی و ماندایی مجسمه ها

۱- منظور از ظرفیت انتظارات فرهنگی، مجموعه ارزش ها و هنجارهای مقبول یک جامعه می باشد.

۲- قابلیت های زمین مزبور و بررسی خطراتی مانند زلزله، سیل، تخریب و لغزش زمین

تصویر ۹- یادمان شهید باهنر، اثر سعید شهلا پور، میدان شهید باهنر. مأخذ: حجم های شهری، ۱۳۸۷، ۳۵

تصویر ۷- شیخ بهایی، اثر مرتضی نعمت اللهی، اصفهان
مأخذ: سید مسعود سعیدی

یکی از مهم ترین کاربردهای مجسمه ها نقش ارتباطی و اطلاع رسانی از طریق معرفی الگوهای فرهنگی می باشد که در این زمینه بسیار تاثیرگذار است. (تصویر ۷)

انتقال نیاز های ارزشی و معنوی جامعه و نیز انعکاس خواست ها و آرمان ها تکامل سطح آگاهی های افراد را به دنبال خواهد داشت.

۲- کاهش ناهنجاری ها و کشمکش های بصری

چنانچه مجسمه شهری متناسب با ویژگی های مورد نیاز محیط شهری طراحی و به صورت صحیح نصب شود تاثیر بسیاری در کاهش ناهنجاری و اغتشاشات شهری خواهد داشت.

۳- باز خوانی فرهنگی از طریق پیکره ها

نمایش تعلقات مذهبی و وقایع تاریخی- سیاسی از طریق نمادهای آشنا و تعریف شده موجب پیوند بیننده با آثار می شود. می توان در نحوه بیان مفاهیم اعتقادی از نشانه های معنادار و ارزشمند استفاده نموده و جریان اطلاع رسانی را تسریع کرد. (تصویر ۸)

۴- تداعی نام یا رویدادی خاص

از طریق تطبیق نام محل یا واقعه با شکل و تاثیرات بصری مجسمه می توان تصورات ذهنی بیننده را تحریک کرده و با اطلاع رسانی درست، قوه شناخت و درک او را مورد هدف قرار داد. (تصویر ۹)

و ساختمانی، گیرایی مجسمه را تحت الشعاع قرار ندهند.

۶- نور پردازی

در مجسمه های شهری استفاده از نور به دو شکل طبیعی و مصنوعی صورت می گیرد. نورپردازی می تواند تاثیر مستقیمی بر تاکید، تشدید و یا القای حس و حالتی خاص داشته باشد مانند: ایجاد فضای رمانتیک یا حماسی و غیره. با اندازه گیری میزان زاویه نور و سایه در ساعات مختلف شبانه روز و هدایت آن و نیز از طریق نور مصنوعی می توان هدف خاصی را القاء نمود. به طور مثال یک منبع نوری مناسب در میدان علاوه بر قابل رؤیت نمودن پیکره در شب و افزایش زیبایی آن، قادر است حس جهت یابی را هم تقویت نماید. (تصویر ۵)

کارکردهای مجسمه های شهری

امروزه مجسمه های شهری حوزه وسیعی از مضامین، روش ها و کاربردها را دربر گرفته اند و حضور آن ها در تکامل جلوه های بصری شهرها ضرورتی اجتناب ناپذیر است. عملکرد اصلی مجسمه ها ایجاد حس مکان و هویت تعریف شده و القا روحیه خاص در فضا یا تقویت روحیه یک فضا است. (سعیدی رضانی، ۱۳۸۵، ۸)

انواع مجسمه های شهری از لحاظ عملکرد

۱- ارتقاء سطح آگاهی جامعه

تصویر ۸- یادبود شهید، اثر حسین شناور، فلکه دوم خزانه بخارایی. مأخذ: حجم های شهری، ۱۳۸۷، ۲۹

۵- تقویت و تشدید مرکزیت

نصب مجسمه در مرکز میادین و تقاطع خیابان ها، می تواند به کانون توجه تبدیل شده و نقش تاکیدی در نظم دهی به مرکزیت میدان پیدا کند.

۶- کمک به خوانایی شهری

در بسیاری از موارد شکل مجسمه در ذهن افراد تثبیت شده و به صورت یک نشانه یا دید شهری عمل می کند (تصویر ۱۰). علاوه بر آنچه گفته شد مجسمه ها به عنوان یک نقطه برجسته در درون شهر، عملکرد پیوسته داشته و در صورت توزیع صحیح، کانال ارتباطی بصری بین نقاط مختلف می شوند و از این طریق به یکپارچگی بافت شهری نیز کمک می کنند.

۷- ایجاد تعلق خاطر، آرامش و شادابی

مجسمه های می توانند از طریق انعکاس علایق و سلیقه های اجتماعی سبب ایجاد خاطره شوند. (تصویر ۱۱) همچنین استفاده مناسب از حرکت و رنگ در جذب مخاطبین خردسال بسیار اهمیت دارد.

مجسمه سازی شهری در ایران

تحولات سال های اخیر در برگزاری دوسالانه ها و سمپوزیوم های مجسمه سازی و اهمیت دادن به این موضوع

آینده مجسمه سازی شهری کشور را امیدوار کننده نشان می دهد. پشتیبانی رو به افزایش نهادهای شهری، ضرورت استفاده بهینه از تمام امکانات و توانایی های موجود در این زمینه را آشکار می کند.

به همین دلیل باید ضمن تهیه برنامه های بلند مدت از راهکارها و اقدامات فوری و مدیریت صحیح در جهت افزایش کمی و کیفی احجام شهری بهره جست. شناخت مشکلات و چالش های موجود اولین قدم در راه تحقق اهداف مورد نظر است و به جهت مرتفع نمودن آن ها، لزوم نگرش جدید به این هنر در نظام برنامه ریزی های شهری محرز می شود. در این حیطه مواردی وجود دارد که تمرکز، تامل و اصلاح آن ها، کمک شایانی به اعتلای مجسمه سازی شهری ایران خواهد نمود:

- ۱- انسجام در سیاست گذاری نهادهای شهری، حاکمیت و مدیریت راهبردی.
- ۲- برطرف نمودن دشواری هماهنگی بین تناقضات موجود در قوانین و سیاست های اجرایی.
- ۳- ایجاد نظام معین پالایش عملکرد و ارزشیابی مدیران شهری در میزان فعالیت های زیبا سازی.
- ۴- ممانعت از فعالیت نیروهای غیر متخصص در این عرصه به منظور جلوگیری از اجرا و نصب بی قاعده مجسمه های

تصویر ۱۱- چوپان نی زن، اثر ملک دادیار گروسیان، اصفهان
مأخذ: www.ais.ir

تصویر ۱۰- مولانا، بلوار مولانا، اهواز مأخذ: www.kianpar3.blogfa.com

- فقد ارزش های هنری.
- ۵- ایجاد ابزارهای انگیزشی در جذب و حفظ نیروهای کارشناس و توانمند، زیرا این بخش علاوه بر گسترش کمی، نیازمند توجه جدی به توسعه کیفی آثار است.
- ۶- اعتبار بخشی یا تخصیص منابع مالی کافی به این زمینه.
- ۷- ترغیب پژوهشگران به مطالعه و تحقیق در عرصه آثار حجمی شهری.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

نتیجه

مجسمه سازی شهری با مفهوم محیط های عمومی معنا می یابد. در یک فرآیند مناسب مجسمه سازی شناخت ویژگی های مختلف محیط، حفظ و ارتقا خصوصیات مطلوب و تصحیح کیفیت های نامطلوب از اهمیت بسیاری برخوردار است. از آن جایی که تاثیر متقابل کلیه فعالیت هایی که ابعاد بصری، کاربردی، ادراکی و نشانه ای دارند در بافت کلی شهر و رفتارهای اجتماعی انکار ناپذیر است، مجسمه های شهری می توانند علاوه بر آراستگی ظاهر شهرها، نظم دهی و ایجاد تصویر ذهنی از یک منطقه، با تغییر خلاقانه محیط در رفع بسیاری از مشکلات اجتماعی موثر باشند. سنجش نیازهای اجتماعی و سابقه بومی هر جامعه و همچنین نمایی از فعالیت های روزمره افراد منطقه مورد نظر می تواند در اصلاح و توسعه طرح اولیه آثار سودمند واقع شوند. همچنین بررسی کلیه پدیده های طبیعی و ساخته انسان در مراحل اولیه از بروز مشکلات بعدی جلوگیری خواهد کرد مانند هماهنگی و سازگاری با محیط و عدم ایجاد مزاحمت و ممانعت در انجام فعالیت های روزمره افراد. بنابر این ماهیت بصری و محیطی مجسمه ها اگر با در نظر گرفتن کلیه امکانات مناطق طراحی شود، اجرایی بهتر و نتیجه بخش تر خواهد داشت. تحقیقات گسترده در مورد نحوه استفاده افراد مختلف از یک اثر حجمی شهری مانند توجه کافی،

نگاه گذرا، عدم توجه، برخوردها و سوءاستفاده و تخریب اثر می تواند در بازنگری طرح های بعدی موثر باشد. سعی مجسمه ساز متمایز نمودن محیط است و عرصه عمل او شهر و نتیجه کارش به سازی بصری است که از طریق افزودن عناصر خلاقانه ایجاد می شود. بنابراین با اولویت قراردادن اهداف می توان به تقلیل شکاف بین فضای مطلوب و فضای موجود کمک نمود.

منابع و مآخذ

- شانس، حمید، کلیاتی در اصول و ضوابط مجسمه های شهری، نشریه مجسمه، تهران شماره ۴، ۱۳۸۵.
- سعیدی رضائی، نوید، مجسمه ها هنر را به میان مردم می آورند، مجله تندیس، تهران ویژه نامه نخستین سمپوزیوم بین المللی مجسمه سازی تهران، ۱۳۸۵.
- بحرینی، حسین، فرآیند طراحی شهری، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
- مدنی پور، علی، طراحی فضای شهری، تهران، انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری، ۱۳۷۹.
- سازمان زیبا سازی شهر تهران، حجم های شهری، تهران، ۱۳۸۷.
- سعیدی، سید مسعود، مبلمان شهری

urbanfurniture.blogfa.com
www.qoqnoos.com
forum.persianuser.com
www.kianpar3.blogfa.com
mutif.persin blog.ir
www.ais.ir

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی